

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1(045)

JEL Classification: P25, R11

Сарана Л. А.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

РЕГІОНАЛЬНІ КЛАСТЕРНІ ІНІЦІАТИВИ ЯК РУШІЙНА СИЛА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено основні складові регіонального кластера, виявлено позитивний зв'язок між регіональним кластером, конкурентоспроможністю, продуктивністю та інноваційними можливостями підприємства. Досліджено вплив географічної концентрації та співробітництва підприємств на підвищення їхньої ефективності й продуктивності. Визначено взаємозалежність розвитку регіональних кластерів і зростання й розвитку регіону в цілому.

Ключові слова: кластер, регіон, регіональний кластер, конкурентоспроможність, інновації, продуктивність.

Sarana L.

East European University of Economics and Management

REGIONAL CLUSTER INITIATIVES AS THE ENGINE OF REGIONAL ECONOMY

The basic components of the regional cluster are determined, the positive relation between the regional cluster of competitiveness, productivity and innovative capabilities of the enterprise is revealed. The influence of geographical concentration and cooperation of enterprises on the increase of their efficiency and productivity is investigated. The interdependence of development of regional clusters and growth and development of the region as a whole are determined.

Keywords: cluster, region, regional cluster, competitiveness, innovations, productivity.

ВСТУП

Глобалізація як ключовий фактор сучасної економіки впливає на політичну, соціальну й економічну системи країни. Розроблення нових і розвиток існуючих інструментів підвищення ефективності розвитку

економіки стали головним завданням кожної країни. Розвиток успішних соціально-економічних систем свідчить, що однією з ефективних форм регіонального зростання є утворення кластерів.

У сучасних умовах господарювання регіональні кластери є основою регіональних перспектив розвитку. Регіональний розвиток тісно пов'язаний з двома напрямками – регіональним зростанням та регіональним розвитком. Регіональне зростання – це кількісні зміни в економіці, такі як інвестиції, зайнятість, купівельна спроможність і дані про доходи, в той час як розвиток веде до якісних і структурних змін у країні за рівнем життя, технологічною базою та іншими кількісними показниками. Зростання й розвиток – тісно пов'язані між собою терміни, які передбачають зростання ресурсів для розвитку та переходу регіонів або країни в цілому від більш низьких доходів і рівня життя до більш високих.

Тому дослідження регіональних кластерів та їхнього впливу на регіональну економіку є досить важливим у сучасних умовах господарювання.

Вивченню питання формування кластерів та їхнього впливу на регіональну економіку знайшло відображення в працях таких учених, як Портер М., Маршалл А., Енрайт М., Леммер Е., Семенова Н. Н., Войнаренко М. П., Захарченко В. І., Брижань І. А., Базилович В., Варналій З., Геєць В., Варяниченко О. В., Макаренко М. В., Папковська О. Е., які дослідили теоретичні й методичні підходи до формування кластерів. Поруч із цим подальшого дослідження потребує визначення взаємозалежності впливу регіональних кластерів на зростання та розвиток регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження регіональних кластерів як рушійної сили зростання і розвитку регіональної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У економічній літературі кластери визначаються як форма співпраці, мережа, система, але немає єдиного визначення цього явища. Кластери відомі як промислові райони за теорією Маршалла А. [1] з 1890-х років. Інтерес до кластерів був поновлений на початку 1990-х років Harvard Business School і Майклом Е. Портером [2], який зараз вважається засновником сучасної кластерної теорії. М. Е. Портер у своїх перших дослідженнях визначив кластер як набір пов'язаних галузей, а далі розробив добре відоме визначення кластерів, згідно з яким кластер – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними організацій, асоційованих установ у окремій галузі, сфері, що пов'язані спільними технологіями та навичками, характеризуються спільністю діяльності та які взаємодоповнюють один одного. Вони звичайно існують у

географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. Кластери зазвичай розміщуються в регіонах, а іноді – в окремому місті [3].

У літературних дослідженнях визначено, що регіональні кластери складаються з п'яти різних вимірів.

По-перше, регіональний кластер складається з підприємств, що працюють у тій же галузі. Підприємства в певному регіоні, що працюють у тій же галузі, були базовою умовою для теорії промислових районів Маршалла А. [4]. Географічна концентрація складається в основному з невеликих і середніх підприємств, які конкурують, співпрацюють і доповнюють одне одного. Зв'язки між підприємствами можуть бути або формальними, або неформальними. Підприємства можуть працювати разом, щоб мати спеціалізовані послуги, пропозиції, робочу силу, дослідження та розробки, що регулюється договорами, контрактами, юридичними документами. У той же час компанії можуть співпрацювати у процесі інновацій і досліджень інших заходів, що може регулюватися неформальними угодами.

Окрім підприємств, що працюють у тій же галузі, у кластери також входять пов'язані компанії. Вони в основному пов'язані з комплементарними підприємствами, пропонують продукти, послуги та обслуговування кластерних підприємств.

Також кластер складається з державних, освітніх та інших інституцій, які формують формальні й неформальні зв'язки між підприємствами й установами. Кластери в основному пов'язані з державними установами, фінансовими установами, освітою, наукою, дослідницькими та іншими установами, що приводить до наявності державної підтримки розвитку кластерів, доступу до фінансів, підтримки неурядових установ для розвитку інновації та передачі технологій.

Всі зазначені виміри кластерів об'єднуються в один конкретний регіон, що утворює п'ять вимірювання – регіональні кластери. Деякі автори (Дельгадо М., Портер Е., Стерн С. [5]) розглядають основний регіональний вимір різновидом регіонального кластера, що забезпечує діяльність підприємств і установ, географічно близьких одне до одного. Основні переваги географічної концентрації підприємств були визначені Маршаллом на початку 1890-х років [4].

За даними Маршалла, географічно близькі підприємства мають менші витрати, доступ до ринку праці та ресурси. На відміну від Маршалла та інших економічних теоретиків, які зосередили увагу на підприємстві та перевагах вигоди від географічної концентрації, розвитку набуває дослідження взаємодії між регіональними кластерами та розвитком і зростанням регіональної економіки.

Як показано на рис. 1, регіональний кластер складається з п'яти компонентів та є неформальною формою співпраці та взаємодії між підприємства в тій же галузі, що включають пов'язані й допоміжні підприємства, освітні й наукові організації, владу та інші відповідні установи регіону.

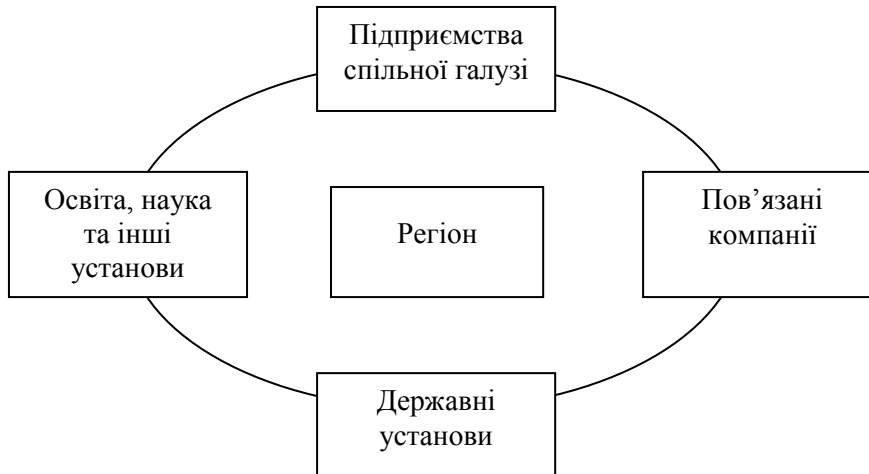

Рисунок 1 – Регіональні параметри кластера

Джерело: узагальнено автором

Кластери охоплюють безліч пов'язаних галузей та інших організацій, важливих для конкуренції. Вони включають, наприклад, постачальників спеціалізованих матеріалів, таких як компоненти, машини і послуги, а також постачальників спеціалізованої інфраструктури. Кластери також часто поширюються каналами і клієнтами, а згодом – виробниками допоміжних продуктів і компаніями у галузях, пов'язаних з навичками, технологіями або спільними ресурсами. До складу кластерів входять державні та інші установи, такі як університети, установи, що встановлюють стандарти, аналітичні центри, постачальники професійної підготовки та торгові асоціації, що забезпечують спеціалізоване навчання, освіту, інформацію, дослідження й технічну підтримку.

Межі кластера визначаються зв'язками і взаємодоповнюваністю між галузями та установами, що є найбільш важливими для конкуренції. Хоча кластери часто вписуються в політичні кордони, вони можуть перетинати навіть державні кордони. Наприклад, у Сполучених Штатах фармацевтичний кластер перетинає штат Нью-Джерсі та Пенсільванію поблизу Філадельфії. Аналогічним чином хімічний кластер у Німеччині переходить у німецькомовну Швейцарію [6].

Взаємодія регіональних кластерів має безпосередній вплив на продуктивність підприємств та організацій. Перш за все географічна концентрація і співробітництво підприємств сприяють підвищенню їхньої ефективності та продуктивності. Наявність сировини й ресурсів,

у тому числі кваліфікованої робочої сили, є основною перевагою, що відображена в теорії промислових районів Маршалла [4]. Кластери дають змогу підприємствам отримувати легкий доступ до важливих ресурсів, клієнтів та робочої сили, знижувати транспортні витрати. Також кластери пропонують нижчу транзакцію витрат, доступ до спеціалізованих послуг, доступ до інфраструктури і конкурентоспроможність навколишнього середовища, що веде до підвищення ефективності й продуктивності. Кластери позитивно впливають на розвиток бізнесу через доступ до дешевої сировини. М. Портер у своєму дослідженні показує, що компанії, які працюють у кластері, мають доступ до необхідної спеціалізованої праці та таких ресурсів, як спеціальне обладнання, запчастини, бізнес-консалтинг і інфраструктура для забезпечення більшої продуктивності й зниження витрат.

Агломерації компаній не завжди мають позитивний вплив на продуктивність. Той факт, що компанії знаходяться поруч одна з одною, не є головним фактором підвищення продуктивності. Позитивний вплив на розвиток кластеризації мають наявність робочої сили, їхні спеціалізовані знання і навички та обмін досвідом між компаніями.

Емпіричні дослідження показують, що в таких скупченнях, як Силіконова долина, робоча біржа між фірмами регулярна, і одній людині на короткий час призначається певне робоче місце, тому відбувається дуже швидко поширення інформації. Аналогічне дослідження, проведене у високотехнологічних кластерах в Кембриджі та Оксфорді [7], вказує на вищу мобільність робочої сили в кластері, ніж за її межами. Робоча мобільність забезпечує знання та інформацію між кластерними компаніями, таким чином вони можуть швидко адаптуватися до ринку. Тому емпіричні дослідження показують позитивний зв'язок між географічною концентрацією економічної діяльності та ефективністю і продуктивністю.

Підприємства, які співпрацюють з іншими підприємствами та установами, створюють та впроваджують інновації більш ефективно, оскільки кластери називаються драйверами інновацій. Основна причина – це здатність кластера забезпечувати мережеві зв'язки між компаніями та навчальними закладами для комерціалізації своїх інновацій. Е. Портер вказує на те, що кластерні підприємства мають більші шанси прогнозувати споживчі переваги, оскільки кластер – це мережа не тільки між підприємствами, а й споживачами. Співпраця між дистриб'юторами, дослідниками, університетами та іншими зацікавленими сторонами дозволяє компаніям кластера передбачати і розвивати нові технології, операції та канали розподілу. Після дослідження в американських біотехнологічних кластерах зроблено

висновок, що кластери стимулюють здатність компанії впроваджувати запатентовані інновації, залучати партнерів і приватний капітал [8].

Дослідження, які проводилися в Китаї, Ефіопії, США та ЄС у різних галузях промисловості й різних регіональних кластерах, підтвердили міцну кореляцію між кооперативними і спільними зв'язками підприємств та інновацій. Можливість інновацій тісно пов'язана з коопераційними зв'язками між підприємствами й установами, зокрема із закладами освіти, науки та трансферу технологій. Створення і впровадження інновацій зумовлене не тільки формальними, але й неформальними контактами з компаніями, конкурентами, освітніми та науково-дослідними установами. Крім того, неформальні контакти відіграють більшу роль у поширенні знань.

Сьогодні інноваційна спроможність і підвищення ефективності географічно концентрованих підприємств сприяють конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність визначається як здатність випускати продукцію вищої якості за менших витрат, ніж у конкурентів.

«Діамантова модель» Е. Портера пояснює, чому деякі країни та галузі є більш конкурентоспроможними, ніж інші в глобальному масштабі, з чотирма детермінантами нації [2]:

1. Факторні умови – включають ті чинники, які можуть експлуатуватися компаніями певної нації. Факторні умови можна розглядати як основні фактори, що виявляються в країні (наприклад, земля, клімат, демографія) або вигідні фактори, які згодом компанії будують просувати як фактори конкуренції (наприклад, кваліфікована робоча сила, інноваційні технології).

2. Фактори попиту – чим вимогливіші клієнти в економіці, тим більший тиск на місцеві компанії для покращення своїх товарів і послуг.

3. Супутні допоміжні галузі – просторова близькість виробничих і промислових підприємств сприяє обміну інформацією і сприяє постійному обміну ідеями та інноваціями.

4. Фірма, стратегія, структура й суперництво – у світі переважають динамічні умови, і це пряма конкуренція, яка стимулює фірми працювати на підвищення продуктивності та інновацій.

Згідно з пізнішими дослідженнями Портера, конкурентоспроможність залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішні фактори, такі як конкурентна перевага та успіх на основі прийнятих рішень разом із зовнішніми факторами, які частково пов'язані з місцезнаходженням, приводять до конкурентних переваг.

Дослідники часто використовують продуктивність як синонім конкурентоспроможності, хоча деякі автори вказують на те, що продуктивність є внутрішнім фактором, тоді як конкурентоспроможність є зовнішнім чинником, що свідчить про відносну здатність компанії працювати більш ефективно в порівнянні зі своїми конкурентами [8].

Конкурентоспроможність як зовнішній фактор тісно пов'язана з експортом. Експорт дуже важливий не тільки для компаній у кластері, а й для регіональних кластерів, що працюють на регіональних ринках, де купівельна спроможність часто буває недостатньою.

Кластери впливають на конкурентоспроможність компанії трьома способами [8]:

- підвищення продуктивності;
- збільшення інноваційного потенціалу та продуктивності;
- стимулювання формування нового бізнесу, що сприяє розвитку інновацій та кластерів.

Кластери сприяють як конкуренції, так і співпраці. Суперники активно конкурують, щоб завоювати і зберегти клієнтів. Без жорсткої конкуренції кластер не зможе. Однак існує також співпраця, більша частина якої вертикальна, за участю компаній у суміжних галузях та місцевих установах. Конкуренція може співіснувати з кооперацією, оскільки вони відбуваються в різних аспектах і серед різних гравців.

Кластери сприяють зростанню існуючих підприємств, створенню та виживанню нових підприємств. Місце розташування підприємства, незалежно від того, розташоване воно у центрі міста, у передмісті або сільській місцевості, далеко від інших компаній або в агломерації, має значний вплив на продуктивність компанії. Компанії співпрацюють одна з одною і взаємодіють з навчальними, фінансовими та іншими установами в кластері, і це приводить до збільшення продуктивності, інноваційної можливості й конкурентоспроможності.

Сильні кластери сприяють зростанню бізнесу в регіоні, який вимірюється шляхом створення нових підприємств у певному регіоні. Кластери мають значний вплив на продуктивність бізнесу, тому існування сильного кластера в регіоні суттєво впливає на рівень впровадження стартапів [5].

Регіональні кластери позитивно впливають на продуктивність, інноваційність, конкурентоспроможність і зростання не лише підприємства, а й регіону загалом. Створення нових підприємств є однією з ознак регіонального розвитку, оскільки збільшується кількість робочих місць. Створення нових підприємств у менш розвинених областях сприяє підвищенню конкурентоспроможності кластера, що приводить до підвищення конкурентоспроможності регіону. Продуктивність кластерів, інноваційна спроможність і конкурентоспроможність приводять до підвищення продуктивності праці, кращих можливостей роботи та збільшення заробітної плати, що сприятиме зростанню у регіональному контексті.

Кластери впливають на конкурентоспроможність як в межах країн, так і за їхніми межами. Це новий спосіб мислення щодо місця розташування, який вимагає значної частини загальноприйнятих знань щодо того, як компанії повинні бути налаштовані, яким чином такі

інститути, як університети, можуть сприяти конкурентному успіху та як влада може сприяти економічному розвитку і процвітанню.

Взаємозалежність між регіональними кластерами і регіональним розвитком розглядається у двох вимірах: галузевого регіону та регіонального кластеру [5]. У першому випадку існування кластера в певному секторі приводить до регіонального розвитку, який можна виміряти за допомогою таких показників, як зайнятість, створення нових підприємств, заробітна плата, здатність до патентування. У регіональному дослідженні кластер розвивається швидше, якщо він має сильні пов'язані та суміжні кластери. Тому регіональні кластери є важливою рушійною силою регіонального розвитку.

ВИСНОВКИ

Регіональні кластери формуються на основі п'яти вимірів, тому регіональний кластер – неформальна форма співпраці та взаємодії між компаніями спільної галузі, що включає наукові, освітні, державні й інші відповідні установи в тому ж регіоні. Виявлено позитивний зв'язок між регіональними кластерами, продуктивністю й ефективністю підприємств, стверджуючи, що географічна концентрація і спільні зв'язки компаній сприяють підвищенню ефективності та продуктивності праці. Досліджено зв'язок між регіональними кластерами й інноваційними можливостями підприємств, які співпрацюють з іншими підприємствами та установами, створюють і впроваджують інновації більш ефективно. Визначено, що продуктивність, інноваційна спроможність і підвищення ефективності географічно концентрованих підприємств сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Визначено, що регіональні кластери створюють умови для зростання і розвитку бізнесу, що, в свою чергу, приводить до зростання й розвитку регіону.

Отже, регіональні кластери є важливою рушійною силою регіонального розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3-х т. М., 1993. Т. 1. С. 176–189.
2. Porter E. M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
3. Портер М. Е. Конкуренція. М. : Вільямс, 2005. 608 с.
4. Marshall A. (2009). *Principles of Economics*. Unabridged Eight Edition. Cosimo Inc.
5. Delgado M., Porter E. M., Stern, S. (2010). Clusters and Entrepreneurship // *Journal of Economic Geography*. 10 (4): 495–518. On-line paper: <http://intl-joeg.oxfordjournals.org/content/10/4/495.full>.
6. M. E. Porter. Clusters and the New Economics of Competition / On-line paper: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
7. Smith H. L., Waters R. (2005). Employment Mobility in High-Technology Agglomerations: The Cases of Oxfordshire and Cambridgeshire // *Area*. 27 (2): 189–198. On-line paper: <http://eprints.bbk.ac.uk/323/1/Binder1.pdf>. DOI: 10.1111/j.1475-4762.2005.00621
8. Porter E. M. (2000). Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in the Global Economy // *Economic Development Quarterly*. 14 (1): 15–31.

Дата надходження до редакції – 05.04.2018 р.